

Lise Gençlerinde Akran Eğitimi Programı Madde Bağımlılığını Önlemede Etkili Bir Model Olabilir Mi?

High School Youth Peer Education Program an Effective Model to Prevent Substance Abuse happen?

Dilek AKKUŞ, Fatma EKER, Aysel KARACA, Özge KAPISIZ, Ferhan AÇIKGÖZ

ÖZET

Amaç: Bu çalışma, "Bağımlılığı Önlemede Akran Eğitimi Programı"nın bir Endüstri Meslek Lisesi, Anadolu Lisesi ve Kız Meslek lisesi öğrencilerinin bağımlılık ile ilgili bilgi düzeyine ve bağımlılıktan korunmada algıladıkları öz-yeterliğe etkisini değerlendirmek amacıyla yapıldı.

Gereç ve Yöntem: Çalışma yarı deneysel çalışmalardan öntest-sontest kontrol gruplu düzen kullanılarak yapılmıştır. Programın sonucunda değişim saptanan bireylerin bu değişimi nelere bağladıklarını belirlemek için nitel yöntemlerden derinlemesine görüşme tekniği ve açık uçlu soru formu uygulandı. Akran eğitimciler (13 K, 16E) örnekleme dahil edilmiş olan üç okulun 11. sınıfına devam eden öğrencilerinden seçildi. AEE alan gençlerin eğittiği 550 öğrenci ve herhangi bir programa katılmayan 550 öğrenci araştırmanın örneklemini oluşturdu. Veriler "Sosyo-demografik Soru Formu", "Madde Bağımlılığı Bilgi Anketi", "Ergenler İçin Madde Bağımlılığında Korunma Öz-Yeterlik Ölçeği" ve "Madde Bağımlılığını Önlemede Akran Eğitimi Programı Değerlendirme Formu" kullanılarak toplandı. Veri toplama araçları müdahale gruplarına ve kontrol gruplarına eğitimden önce ve 45 gün sonra olmak üzere iki kez uygulandı. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemlerin yanı sıra eşleştirilmiş gruplarda t-testi ve ki-kare testi kullanıldı.

Bulgular: Akran Eğitimi Alan grubun bağımlılık bilgi ve öz-yeterlik algısı düzeyinin anlamlı derecede arttığı, gruplar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlendi. Kontrol grubunda anlamlı fark görülmedi. Çalışmaya katılan öğrencilerin hemen hepsinin katıldıkları programla ilgili olumlu geri bildirimleri oldu.

Sonuç: Gençlerde bağımlılığı azaltma stratejisi olarak AE'nin etkili bir yöntem olduğu düşünülebilir.

Anahtar sözcükler: Bağımlılık; akran eğitimi; önleme; ortaöğretim.

SUMMARY

Objectives: This study aims to evaluate the effect of the "Peer Education Program in Prevention of Addiction" on high-school students' knowledge of addiction and perceived self-efficacy in protection from addiction.

Methods: This study was conducted as quasi-experimental through pretest, posttest, and a control group. The in-depth interview method and an open-ended question form were used to obtain the opinions of the individuals who showed a change at the end of the program about the causes of this change. The peer educators (thirteen females, sixteen males) were chosen from students in the 11th grade in three high schools (Industrial Vocational High School, Anatolian High School, and Girls' Vocational High School). The sample of this study consisted of 550 students educated by their peers and 550 students who did not attend any program. The data were collected using the "Socio-demographic Question Form," "Substance Addiction Information Questionnaire," "Self-Efficacy of Teens to Avoid Substance Addiction," and "Peer Education Program in Preventing Substance Addiction Evaluation Form." The data collection tools were applied to the intervention and control groups twice: before and forty-five days after the program. Statistical methods were used in data analysis, and t-test and chi-square test for matched groups.

Results: It was found that the information and self-efficacy perception level of the group educated by their peers increased; the difference between the groups was statistically significant. No significant difference was observed in the control group. Almost all of the students who participated in the study provided positive feedback about the program.

Conclusion: Peer education can be considered an effective method to reduce addiction in young people.

Keywords: Addiction, peer education; prevention; secondary education.

Giriş

Son yıllarda Türkiye'de lise öğrencileri arasında yapılan araştırmalar, madde kullanım yaygınlığının bölgelere ve maddenin türüne göre değişmekle birlikte genel olarak artış gösterdiğini ortaya koymaktadır.^[1-3] Madde kullanımına yol açan çevresel risk faktörleri üzerine yapılan çalışmalarda

arkadaş özellikleri ve arkadaş etkisi ön plana çıkmaktadır. Başka bir deyişle, arkadaş etkisi hem kızlarda, hem de erkeklerde madde kullanma riskini arttırmaktadır.^[4-6] Madde kullanımı için belirlenen en önemli risk faktörlerinden birisi ergenin madde kullanan arkadaşı olmasıdır.^[7,8] Önceki çalışmalar, gençlerde sağlık algıları, yaş, cinsiyet, arkadaş etkisi, riskli çevrede bulunma, aile etkisi, bilgi eksikliği gibi pek çok faktörün uyuşturucu uyarıcı madde bağımlılığını etkilediğini ve bu faktörleri dikkate alarak geliştirilmiş risk azaltma programlarının gerekli olduğunu vurgulamaktadır.^[4,9,10]

Akran Eğitimi (AE); gençlerin akranlarıyla iyi etkileştikleri ve onlarla özdeşleştikleri gerçeğinden hareketle sosyal öğrenme kuramına dayalı olarak geliştirilmiş bir eğitim

Düzce Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu, Düzce

İletişim (Correspondence): Dilek AKKUŞ.

e-posta (e-mail): dilekakkus@duzce.edu.tr

Psikiyatri Hemşireliği Dergisi 2016;7(1):34-44

Journal of Psychiatric Nursing 2016;7(1):34-44

Doi: 10.5505/phd.2016.59489

Geliş tarihi (Submitted): 26.02.2015 **Kabul tarihi (Accepted):** 08.01.2016

etkinliğidir. Bireylerin riski önemsememesi, davranış değişikliği için bireyin risk altında olduğunu değerlendirebilmesi ve davranış değişikliğini uygulanabilir ve sürdürülebilir bulması gibi kavramları içermektedir.^[11-13] Ayrıca, belirli konularda gönüllü ve öncü gençlerin eğitilmesi ve kazanılan bilgilerin, becerilerin, tutumların akranlarla paylaşılmasına dayanır.^[14] Akran eğitiminde etkin rol alan gençler eğitimci ve dinleyici olarak ortak bir geçmişe, ya da müzik anlayışı, popüler etkinlikler, dilin kullanımı, ailesel temalar ve toplumsal roller (öğrencilik, takım arkadaşlığı vb) bakımından ortak ilgi alanlarına sahip olduğunda bilgi geçişinin daha kolay ve etkili olduğu vurgulanmaktadır.^[11,13] Yurt içi ve yurt dışında yapılan çalışmalar AE'nin riskli davranışları önlemede etkili bir yöntem olduğunu göstermiştir.^[11,15-20] AE liderliğinde yürütülen eğitimin, klasik eğitim yöntemine ve toplum sağlığı hemşiresinin liderliğinde yürütülen eğitime göre daha etkili olduğu bildirilmektedir.^[21,22]

Ülkemizde AE yöntemi kullanılarak gençlerde riskli davranışları önleme ile ilgili projeler UNICEF, UNFPA gibi uluslararası kuruluşlar tarafından yapılmakla birlikte AE'nin etkinliğini ortaya koyan çalışmalar sınırlıdır. Türkiye'de AIDS (Acquired Immune Deficiency Syndrome) ve cinsel yolla bulaşan hastalıklara (CYBE) odaklı biri lise öğrencilerinde, ikisi üniversite öğrencilerinde ve diğeri de 15-24 yaş arası gençlerinde, son olarak da meme kanserinden korunmada AE'nin kullanıldığı beş çalışmaya ulaşılmıştır.^[11,15,23-25] Hemşirelik literatüründe adölesanlarda okul temelli sağlığı koruma ve geliştirme, riskleri önleme kapsamında birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Buna rağmen bu çalışmaların çok azında eğitim yöntemi olarak AE yönteminin kullanıldığı görülmektedir.^[11] Bağımlılık alanında ise Türkiye'de lise gençleri ile yapılmış bir akran eğitimi programına rastlanmamıştır.

Bu çalışma, "Madde Bağımlılığını Önlemede Akran Eğitimi Programı"nın uygulandığı lise öğrencilerinin madde bağımlılığı temel bilgisi ve madde bağımlılığından korunmada öz-yeterlik düzeylerinin geleneksel öğretmen eğitimlerinin uygulandığı kontrol grubuyla karşılaştırılması amacıyla yapıldı.

Gereç ve Yöntem

Araştırmanın Tipi

Bu çalışma "Akran Eğitimi Programı"nın madde bağımlılığını önlemede gençlerin temel bağımlılık bilgisine ve madde bağımlılığından korunmada öz-yeterlik düzeyine etkisini belirlemek amacıyla öntest-sontest kontrol gruplu düzende yarı deneysel olarak yapıldı. Programın sonucunda değişim saptanan bireylerin bu değişimi nelere bağladıklarını belirlemek için nitel yöntemlerden derinlemesine görüşme tekniği ve açık uçlu soru formu uygulandı.

Araştırmanın Hipotezleri

H1: Madde bağımlılığını önlemede akran eğitiminin uygulandığı deney grubu ile geleneksel öğretmen eğitimlerinin yapıldığı kontrol grubu arasında madde kullanma açısından anlamlı bir farklılık vardır.

H0: Madde bağımlılığını önlemede akran eğitiminin uygulandığı deney grubu ile geleneksel öğretmen eğitimlerinin yapıldığı kontrol grubu arasında madde bağımlılığı ile ilgili temel bilgi düzeyi açısından anlamlı bir farklılık yoktur.

H2: Madde bağımlılığını önlemede akran eğitiminin uygulandığı deney grubunda deneysel işlem sonrası madde bağımlılığı bilgi anketi öntest ve sontest puanları arasında anlamlı bir yükselme vardır.

H3: Geleneksel öğretmen eğitimlerinin yapıldığı kontrol grubunda deneysel işlem sonrası madde bağımlılığı bilgi anketi öntest ve sontest puanları arasında anlamlı bir yükselme vardır.

H0: Madde bağımlılığını önlemede akran eğitiminin uygulandığı deney grubu ile geleneksel öğretmen eğitimlerinin yapıldığı kontrol grubu arasında bağımlılıktan korunmada öz-yeterlik düzeyi açısından anlamlı bir farklılık yoktur.

H4: Madde bağımlılığını önlemede akran eğitiminin uygulandığı deney grubunda deneysel işlem sonrası bağımlılıktan korunmada öz-yeterlik alt ölçeklerinin ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H5: Geleneksel öğretmen eğitimlerinin yapıldığı kontrol grubunda deneysel işlem sonrası bağımlılıktan korunmada öz-yeterlik alt ölçeklerinin ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu araştırmanın örneklemini, Düzce'de Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi, Anadolu Lisesi ve Teknik ve Kız Meslek Lisesinin 9, 10 ve 11. sınıflarında okuyan öğrenciler oluşturdu. 12. sınıflar, mezun olacakları ve izlem sürecine katılmayacakları düşünülerek çalışmaya alınmadı.

Akran Eğitimi Eğiticilerinin (AEE) Belirlenmesi

AEE seçiminde şu yollar izlendi:

- Çalışmaya alınan üç okulun 11. sınıf öğrencilerine (n=714) "Kimdir bu?" testinin ilk 7 sorusu (En çok sevilen kimdir? Her zaman herkese yardım etmek isteyen kimdir? Çok arkadaşı olan kimdir? Başkaları ile hoş ve iyi geçinen kimdir? Sözlerinden sohbetinden hoşlanılan kimdir? Sözüne güvenilen, söylediklerine inanılan kişi kimdir?) uygulandı.

- "Kimdir bu?" testinden en çok puan alan (n=35) öğrenciler ile yüz yüze bireysel görüşmelerde araştırmanın içeriği ve detayları anlatıldı ve öğrencilere çalışmaya katılma istekleri soruldu. Çalışmaya katılmayı kabul eden 29 (13 K, 16 E)

öğrencinin ailelerinden yazılı onamlar alındı.

Akran Eğitimi (AE) Kontrol ve Deney Grubunun Belirlenmesi

Akran eğitimcilerin belirlenmesinde şu yollar izlendi:

- AE'e katılacak grubun belirlenmesinde AEE'ler aktif rol aldı. AEE'ler okullarda ortak kullanım alanlarına "Geliyoruz" sloganlı afişler asarak programın ilk duyurusunu yaptı. Afişler asıldıktan bir hafta sonra ise AEE'ler tüm öğrenci arkadaşlarına bağımlılık ile ilgili yapılacak olan bir eğitim faaliyetine katılmak isteyip istemediklerini sorguladıkları bir anket formu dağıttı. Sonuçta üç okulun 9. 10. 11. sınıflarında okuyan 3000 öğrencinin 1200'ü eğitime katılmak istediklerini belirtti.

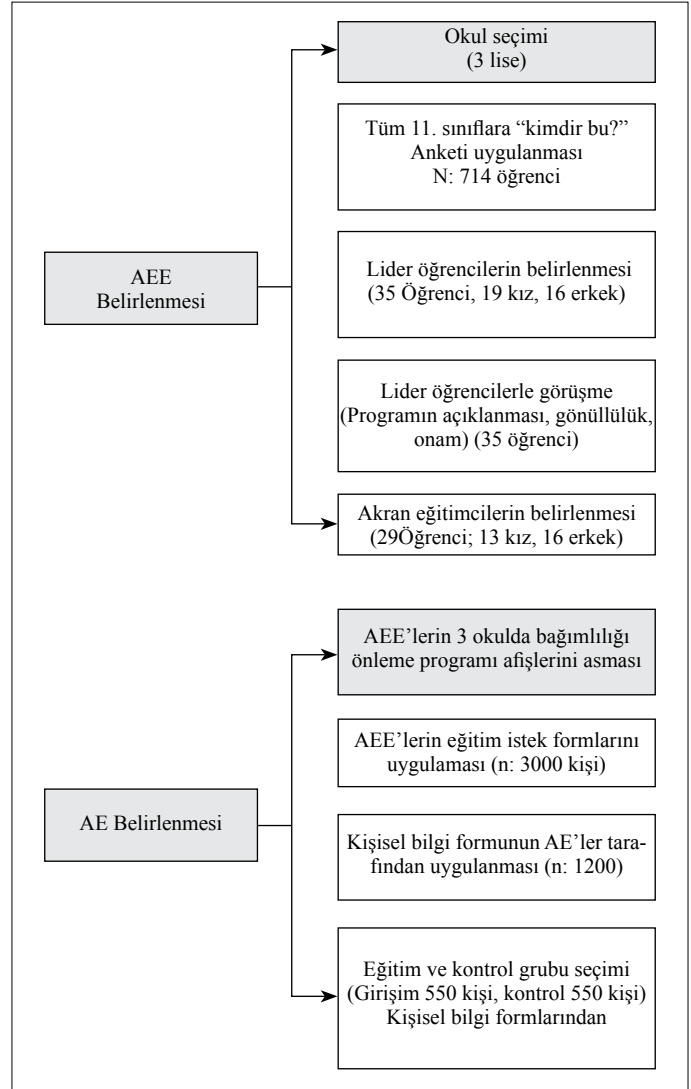
- Eğitime katılmak isteyen tüm öğrencilerden (n=1200) araştırmanın amacını ve örnekleme katılma kriterlerini içeren kişisel bilgi formunu doldurmaları istendi. Formları geri getiren (n=1100) öğrencilerin yarısının (n=550) deney grubuna, diğer yarısının ise (n=550) kontrol grubuna alınmasına karar verildi. Deney ve kontrol grubu belirlenmesinde yaş, cinsiyet ve sınıf özellikleri dikkate alındı.

Veri Toplama Araçları

Veriler, Sosyo-demografik Soru Formu, Kimdir Bu Testi, Madde Bağımlılığı Bilgi Anketi, Bağımlılıktan Korunmada Öz-Yeterlik Ölçeği ve Madde Bağımlılığını Önlemede Akran Eğitimi Programı Değerlendirme Formu kullanılarak toplandı.

Sosyo-demografik Soru Formu: Sosyo-demografik özellikleri içeren (yaş, cinsiyet, okul, bölüm, sınıf, sağlık sorunu varlığı, madde deneme, madde kullanımı, kullanılan maddenin adı, madde kullanma nedeni ve madde kullanmama nedeni içeren) 11 sorudan oluşmaktadır.

Kimdir Bu Testi: Çalışmanın nicel verilerini sağlayan bir teknik "Kimdir Bu? Testi" ise; gözlemsel teknikler grubunda yer alan bir gruptaki bireylerin hem kendilerini hem de birbirlerini nasıl algıladıklarını ortaya koyan sosyometrik bir grup tekniğidir.^[26] Sosyometrik yöntemlerde yer aldığı için Kimdir Bu? Testi'nin, geçerli ve güvenilir olduğu bildirilmekte, ileriki sosyal davranışların güçlü bir belirleyicisi olarak kabul edilmektedir.^[27] Kimdir Bu? Testi'nde grubun genel durumu, özellikleri, gelişim dönemi ve uygulayıcının amacı dikkate alınarak gruptaki öğrencileri bazı yönlerden betimleyecek 10-30 ifade oluşturulur. Betimsel ifadeler standart değildir ve her uygulayıcı kendi amaçlarına uygun sayı ve ifade yazarak "Kimdir Bu?" listesi oluşturabilir. Bu teknikte öğrenciler, en çok sevilen, her zaman herkese yardım etmek isteyen, çok arkadaşı olan, başkaları ile hoş ve iyi geçinen, sözlerinden sohbetinden hoşlanılan, sözüne güvenilen, söylediklerine inanılan kişi gibi davranışsal tanımlara uygun düşen akranlarını belirtirler. Liste tüm öğrencilere uygulandıktan sonra, elde edilen sonuçların değerlendirilebilmesi için tablo hazırlanır.^[27]

Şekil 1. AEE ve AE'lerin belirlenmesi

Madde Bağımlılığı Bilgi Anketi: Temel düzeyde bağımlılık bilgi düzeyini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından ilgili literatürden yararlanılarak geliştirilen anket 20 sorudan oluştu. Kendi kendine raporlandırma şeklinde geliştirilen ankette bağımlılık hastalığının doğası ve bilinmesi gereken gerçekler üzerine ifadeler yer aldı. "Evet", "Hayır" "Bilmiyorum" şeklinde işaretlenen ankette, doğru (1) puan, yanlış ya da bilmiyorum (0) puan olarak değerlendirildi. Anketin toplam puanı 0-20 arasında idi ve puan ortalamasının artması bilgi düzeyinin yeterliğine işaret etti.

Ergenler İçin Madde Bağımlılığından Korunma Öz-Yeterlik Ölçeği: Eker ve arkadaşlarının (2012) geliştirmiş olduğu ölçeğin toplam iç tutarlılık katsayısı (Cronbach's) 0.81'dir. Alt boyutların iç tutarlılık katsayıları 0.45 ile 0.87 arasında değişmiştir. Madde sayısı 24, 5'li likert tipi bir ölçektir. Her madde için, "Hiç emin değilim", "Çok az eminim", "Orta derecede eminim", "Çokça eminim", "Son derece eminim" seçeneklerinden birisinin işaretlenmesi istenmek-

tedir. Ortaöğretim çağındaki tüm öğrencilere uygulanabilen, öğrencilerin kendi kendine uygulayabileceği bir ölçektir. Okuma ve yazmada güçlük çeken öğrenciler için yüz yüze görüşme tekniği kullanılabilir. 10-15 dakikada uygulanabilen ölçekte 4. soru ters yönde puan almaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 23, en yüksek puan 120'dir. Ölçekten alınan puanın artması öğrencinin madde bağımlılığından korunma konusunda yeterli olduğunu göstermektedir. Ölçek 4 alt boyuttan oluşmuştur; 1. Faktör; uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma, 2. Faktör; baskı altında iken uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma, 3. Faktör; uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda yardım arama ve 4. Faktör; uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda arkadaşına destek olmayı içermektedir. Ayrıca bir madde ters maddedir ve tek başına kontrol sorusu olarak ölçeğe yerleştirilmiştir.

Madde Bağımlılığını Önlemede Akran Eğitimi Programı Değerlendirme Formu: AAEE'lerin uygulanan programı değerlendirmesi için açık uçlu beş sorudan oluşan yarı yapılandırılmış bir form kullanıldı. Bu formda öğrencinin akran eğitim programını nasıl bulduğunu, akranlarını eğitmek ile ilgili düşünceleri ve duyguları, programın kendisine neler kazandırdığı ya da kazandırmadığı, ailesinin ve çevresinin program ile ilgili düşüncelerini sorgulayan sorular yer aldı.

AE eğitimin değerlendirilmesi için hazırlanan formda ise eğitimin yeri, içeriği, eğitimciler başlıkları altında "Bu eğitimin senin için en hoş yanı nedir?" ve "Bu eğitimin senin için hoş olmayan yanı nedir?" soruları yer aldı.

Madde Bağımlılığını Önlemede Akran Eğitimi Programı: Akran Eğitimcilerin Eğitimi (AEE) interaktif olarak yapılandırılmış bir programdan oluştu. Akran eğitimcilerin bağımlılık konusunda temel bilgilerini tamamlamak ve sunum becerilerini geliştirmek üzere literatürden yararlanılarak hazırlanan program bir çocuk gelişim uzmanı, bir bağımlılık danışmanı psikiyatri hemşiresi ve bir uzman psikiyatri hemşiresi ile birlikte hazırlandı. Eğitim konuları hem bilgiyi hem de güven ve iletişim becerilerini geliştirmeyi amaçladı. Bağımlılık alanında çalışan (psikiyatrist, psikiyatri hemşiresi, psikolog, psikolojik danışman, TUBİM il temsilcisi) 5 uzmanın değerlendirmeleri sonunda programın son hali oluşturuldu. Program içeriğini; "Akran eğitimi", "İletişim ve ilişkilerde girişkenlik", "Eğitim yöntem ve teknikleri", "Bağımlılık ile ilgili bilinmesi gereken gerçekler", "Madde kullanımından kaçınma, hayır diyebilme", "Madde kullanan bireyleri anlama ve zararı azaltma" oluşturdu.^[12,18,21]

Madde Bağımlılığını Önlemede Akran Eğitimi Programı Uygulama Aşamaları

AEE'lerin Eğitilmesi

- AEE'lere eğitimlerine başlamadan önce madde bağımlılığı bilgi anketi ve bağımlılıktan korunmada öz-yeterlik ölçeği ön testi uygulandı. Eğitimler bir bağımlılık

danışmanı psikiyatri hemşiresi ve bir uzman psikiyatri hemşiresi tarafından günde 4 saat olmak üzere toplam 20 saatte tamamlandı. İki grup şeklinde yapılan (15 ve 14 kişilik) eğitimlerle toplam 29 öğrenci AEE oldu.

- Eğitimlerin tamamlanmasının ardından AEE'lerin grup paylaşımlarının artırılması amacıyla sosyal aktiviteler planlandı. Bu sosyal aktivitelerde bir piknik, TUBİM (Türkiye Uyuşturucu ve Bağımlılık İzlem Merkezi) ziyareti ve İstanbul gezisi yapıldı.

- AEE'lere verilen eğitimin etkinliğini değerlendirmek için (eğitimden 3 hafta sonra) madde bağımlılığı bilgi anketi ve bağımlılıktan korunmada öz-yeterlik ölçeği son-test uygulaması yapıldı. Bilgi ve tutum puanları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulundu ($p < 0,01$). Ayrıca AEE'lerin uygulayacakları programa hazırlıklarını değerlendirmek amacı ile de araştırmacı ve öğrencilerden oluşan bir gruba bir ön uygulama yapmaları sağlandı. Bu uygulama sonunda gerekli geri bildirimleri verilerek son hazırlıkları tamamlanmış oldu.

Madde Bağımlılığını Önlemede Akran Eğitimi Programı

- Bağımlılık AE programları Rehberlik Araştırma Merkezinin eğitime uygun şekilde düzenlenen salonlarında (oturma düzeni, aydınlanma, eğitim araç-gereçlerinin hazırlanması gibi) Nisan-Mayıs 2010 tarihleri arasında yürütüldü. Her eğitim grubu 14-16 kişiden oluştu ve eğitimler iki oturumda 90 dakikada tamamlandı. Toplam 550 öğrencinin eğitimleri 2 ay sürdü. Ayrıca araştırmacılar eğitim ve izlem süresi içinde yüz yüze, telefon ve e-posta yolu ile iletişim kurarak akran eğitimcilerin bilgilerini ve sunum yapma becerilerini artırma yönünde destek oldu.

- Bağımlılık AE programının etkinliğini değerlendirmek için kullanılan bağımlılık bilgi anketi ve bağımlılık öz-yeterlilik ölçeği (deney ve kontrol grubuna) AE programının uygulanmasından hemen önce ve AE programının bitişini takiben 45 gün sonra uygulandı.

- Çalışmada elde edilen nicel verileri desteklemek amacıyla nitel verilerin de elde edilmesi amaçlandı. Nitel kısmında, araştırma sonunda öğrencilerle yarı-yapılandırılmış görüşmeler yapıldı ve açık uçlu soruların yer aldığı değerlendirme anketi uygulandı. Program ile ilgili değerlendirmelerini yapmak amacıyla AEE'ler (n=29) ile bireysel görüşmeler yapıldı. Görüşmelerin hepsi aynı araştırmacı tarafından (uzman psikiyatri hemşiresi) yürütüldü ve ses kayıt cihazı ile kayıt edildi. Görüşmeler Rehberlik Araştırma Merkezi (RAM)'nde bir ofiste gerçekleştirildi, her bir görüşme ortalama 20-25 dk. sürdü. AE eğitimlerinin değerlendirilmesi için de AE eğitimlerinin sonunda her bir öğrenciye (n=550) değerlendirme formu doldurmaları sağlandı.

- Madde Bağımlılığını Önlemede Akran Eğitimi

Programı uygulaması bittikten ve son testler yapıldıktan sonra kontrol grubundaki öğrencilere de program uygulandı.

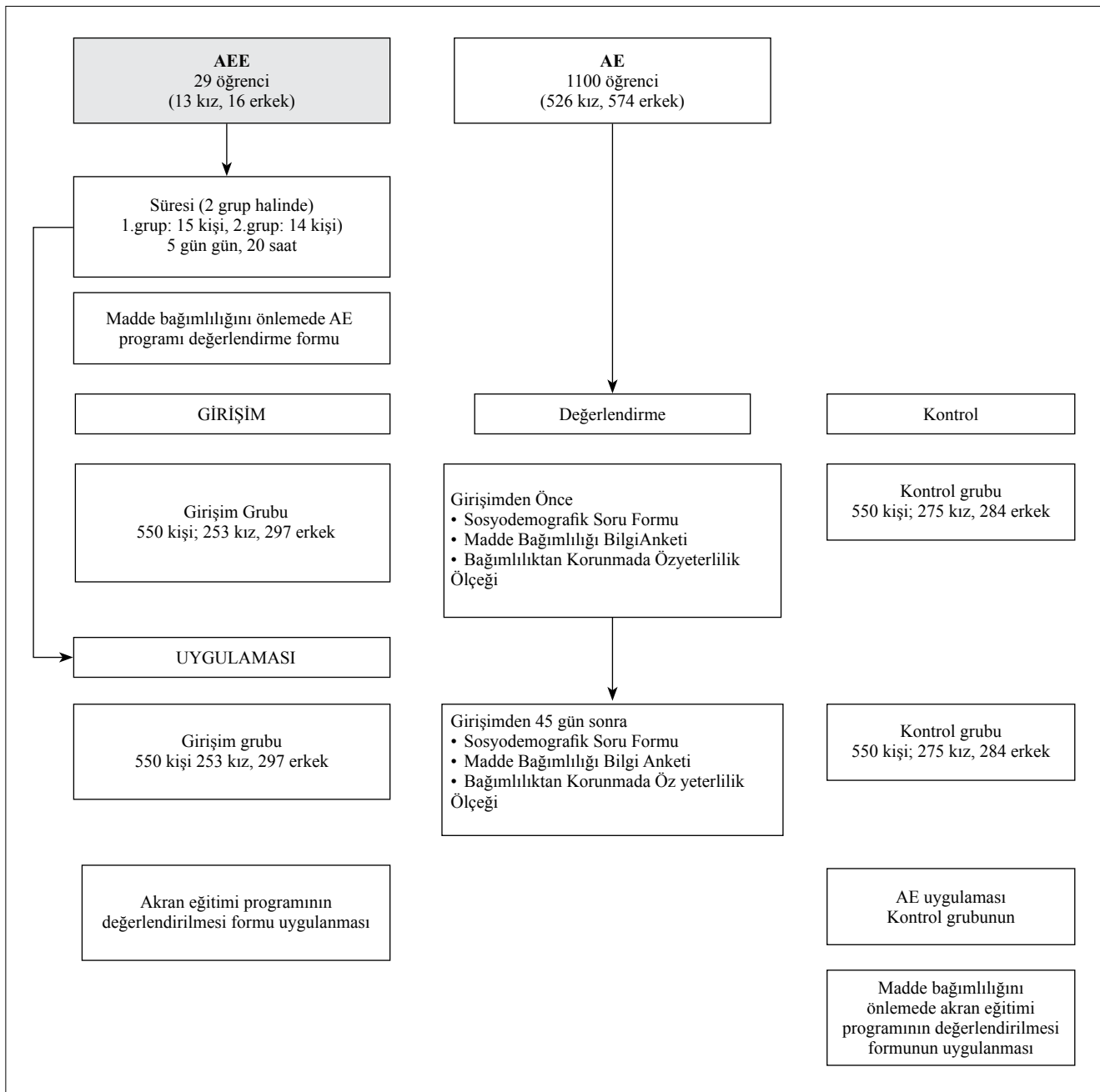
Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan nicel verilerin değerlendirilmesinde SPSS Windows 16.0 (Statistical Package for the Social Sciences, Düzce Üniversitesi) programı kullanılmıştır. Sonuçlar %95'lik güven aralığında, $p < 0.05$ anlamlılık düzeyinde değerlendirildi. Bağımlılık bilgi anketinin geçerlilik güvenilirliği için; madde toplam korelasyonu, iç tutarlık analizi (cronbach alfa), AE grubu ve kontrol gruplarının homojenliği için tanımlayıcı analizler (ortalama, standart sapma, oran,

yüzdelik), deney ve kontrol grubunun homojenliğini belirlemede Ki-kare, müdahale öncesi deney ve kontrol gruplarının ölçek puanlarının karşılaştırılmasında student t-testi, deney ve kontrol grupları arasında AE'den önce ve AE'den sonra bağımlılık bilgisinin, maddeden korunmada öz-yeterliğin karşılaştırılması için; bağımlı gruplarda t-testi uygulandı.

Nitel Verilerin Değerlendirilmesi

AEE'ler ile yapılan derinlemesine görüşmeler sırasında elde edilen nitel verilerin analizinde içerik analizi kullanıldı. Kayıt altına alınan veriler önce yazılı hale getirildi. Bu verileri tanımlayan kodlar oluşturuldu. Ortaya çıkan ve bi-

Şekil 2. Uygulama aşamaları

raraya getirilen kodlar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar değerlendirilerek alt temalar daha sonra da ana temalar ortaya çıkarıldı. Alt ve ana temaların kodları temsil edip etmediğini değerlendirmek için alanında uzman iki kişiden (bir psikiyatrist ve uzman psikiyatri hemşiresi) görüş alınarak temalara son şekli verildi. AE'lerin eğitimleri sonunda doldurdıkları soru formundan elde edilen veriler de içerik analizine göre değerlendirildi ancak temalar oluşturulmadan genel bir değerlendirme sonucu olarak raporlandı.

Bulgular

Araştırmada yer alan öğrencilerin %49.2'si 17 yaşında olup, yaş ortalaması 16.24 (SS=0,827) yıldır. Öğrencilerin

%30.5'si kız meslek lisesine, %33.4'ü endüstri meslek lisesine, %36.1'i anadolu lisesine, tüm öğrencilerin %43.7'i 11. sınıfa devam etmektedir.

Sosyo-demografik özelliklerin deney ve kontrol gruplarına göre dağılımı incelendiğinde; gruplar arasında "yaş, cinsiyet, sınıf, okul" yönünden istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı belirlendi ($p>0.05$).

Bağımlılık AE programına katılan öğrencilerin %41.9'unun bağımlılık yapıcı madde kullanmayı en az bir kez denemesine karşın %15.3'ünün halen bağımlılık yapıcı bir madde kullandıkları belirlendi. Deney grubunda madde kullanmayı deneme ve madde kullanma oranınının kontrol

Tablo 1. Deney ve Kontrol Grubunun Sosyodemografik Özelliklerin Dağılımı (n=1100)

Özellikler	Akran Eğitimi		Kontrol		Toplam		İstatistik
	Sayı	%	Sayı	%	n	%	
Cinsiyet							
Kız	253	46.0	275	49.6	526	47.8	$\chi^2=1.457$ Sd=1 $p>0.05$
Erkek	297	54.0	284	50.4	574	52.7	
Yaş							
15	124	22.5	336	27.5	275	25.0	$\chi^2=4.150$ Sd=2 $p>0.05$
16	152	27.7	367	24.0	284	25.8	
17	274	45.8	397	48.5	541	49.2	
Okul							
Kız Meslek Lisesi	155	28.2	181	32.9	336	30.5	$\chi^2=0.318$ Sd=2 $p>0.05$
Endüstri Meslek Lisesi	179	32.5	188	34.2	367	33.4	
Anadolu Lisesi	216	39.3	181	22.9	397	36.1	
Sınıf							
9	145	26.4	141	25.6	286	26.0	$\chi^2=0.085$ Sd=2 $p>0.05$
10	165	30.0	168	30.6	333	30.3	
11	240	43.6	241	43.8	481	43.7	
Toplam	550	100.0	550	100.0	1100	100.0	

Tablo 2. Madde Deneme ve Madde Kullanma Durumunun Deney ve Kontrol Gruplarına Göre Dağılımı (n=1100)

	Deney		Kontrol		Toplam		İstatistik
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Madde kullanmayı deneme							
Evet	224	44.4	217	39.5	461	41.9	$\chi^2=0.085$ Sd=2 $p>0.05$
Hayır	306	55.6	333	60.5	639	58.1	
Madde kullanma							
Evet	105	19.1	63	11.5	168	15.3	$\chi^2=0.085$ Sd=2 $p>0.05$
Hayır	445	80.9	487	88.5	933	84.7	
Toplam	550	100.0	550	100.0	1100	100.0	

gruplarına göre dağılımına bakıldığında; deney grubunun kontrol grubuna göre maddeyi deneme konusunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı ($p>0.05$), ancak deney grubunun daha fazla madde kullandığı, gruplar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulundu ($p<0.01$). Bu değerlendirme doğrultusunda “madde bağımlılığını önlemede akran eğitiminin uygulandığı deney grubu ile geleneksel öğretmen eğitimlerinin yapıldığı kontrol grubu arasında madde kullanma açısından anlamlı bir farklılık vardır” şeklinde kurulan H1 hipotezi kabul edilmiştir.

Bağımlılıktan korunmada AE'den önce; eğitim (10.8 ± 3.22) ve kontrol (10.9 ± 3.57) grupları arasında madde bağımlılığı bilgi puan ortalaması yönünden anlamlı fark bulunmadı ($p>0.05$). Akran eğitiminden 45 gün sonra deney grubunun bağımlılık bilgi puanı, kontrol grubunda anlamlı olarak yüksek bulundu ($p<0.01$). Bu değerlendirme doğrultusunda “madde bağımlılığını önlemede akran eğitiminin uygulandığı deney grubu ile geleneksel öğretmen eğitimlerinin yapıldığı kontrol grubu arasında madde bağımlılığı ile ilgili temel bilgi düzeyi açısından anlamlı bir farklılık yoktur” şeklinde kurulan H0 hipotezi reddedilmiştir.

Bağımlılık AE programından sonraki 45 günde deney grubunun madde bağımlılığı bilgi puanı eğitim öncesine göre (10.8 ± 3.22) anlamlı derecede yüksek (13.82 ± 2.76) bulunmuştur. Gruplar arasındaki farklılık istatistiksel olarak ileri derecede anlamlıdır ($t:17.575$; $p<0.01$). Bu değerlendirme sonucunda “madde bağımlılığını önlemede akran eğitiminin uygulandığı deney grubunda deneysel işlem sonrası madde bağımlılığı bilgi anketi öntest ve sontest puanları arasında anlamlı bir yükselme vardır” şeklinde kurulan H2 hipotezi kabul edilmiştir.

Geleneksel öğretmen eğitimi uygulanan grupta 45 gün sonra madde bağımlılığı bilgi puanında son testte düşme olmuştur (10.9 ± 3.57 den 9.55 ± 3.67 ye). Gruplar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı olmakla birlikte ($t:7.008$; $p<0.01$) yapılan değerlendirmede “geleneksel öğretmen eğitimlerinin yapıldığı kontrol grubunda deneysel işlem sonrası madde bağımlılığı bilgi anketi öntest ve sontest

puanları arasında anlamlı bir yükselme vardır” şeklindeki H3 hipotezi reddedilmiştir.

Deney ve kontrol grupları arasında AE'den önce madde bağımlılığından korunma öz-yeterlik puanlarında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0.05$). Bağımlılık AE programından sonraki 45 günde deney grubunun öz-yeterlik düzeyi kontrol grubuna göre anlamlı olarak yüksek bulunmuştur ($p<0.05$). Bu değerlendirme doğrultusunda “madde bağımlılığını önlemede akran eğitiminin uygulandığı deney grubu ile geleneksel öğretmen eğitimlerinin yapıldığı kontrol grubu arasında bağımlılıktan korunmada öz-yeterlik düzeyi açısından anlamlı bir farklılık yoktur” şeklinde kurulan H0 hipotezi reddedilmiştir.

Deney grubunun uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma, baskı altında iken uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma, uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda yardım arama, uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda arkadaşına destek olma öz-yeterlik puan ortalaması AE öncesi ile karşılaştırıldığında, 45 gün sonraki artış istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t=8,950$ $p<0.01$). Bu değerlendirme doğrultusunda “madde bağımlılığını önlemede akran eğitiminin uygulandığı deney grubunda deneysel işlem sonrası bağımlılıktan korunmada öz-yeterlik alt ölçeklerinin öntest ve sontest puanları arasında anlamlı bir farklılık vardır” şeklinde kurulan H4 hipotezi kabul edilmiştir. Kontrol grubunun madde bağımlılığından korunmada öz-yeterlik puanları ise değişmemiştir ($t=2.384$ $p>0.05$). Bu değerlendirme doğrultusunda “geleneksel öğretmen eğitimlerinin yapıldığı kontrol grubunda deneysel işlem sonrası bağımlılıktan korunmada öz-yeterlik alt ölçeklerinin öntest ve sontest puanları arasında anlamlı bir farklılık vardır” şeklinde kurulan H5 hipotezi reddedilmiştir.

AEE'lerin Madde Bağımlılığını Önlemede Akran Eğitimi Programı Değerlendirmeleri madde bağımlılığını önlemede akran eğitiminin uygulandığı deney grubunda deneysel işlem sonrası madde bağımlılığı bilgi anketi ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık vardır

AEE'ler ile yapılan görüşmeler sonunda; akran eğitimin

Tablo 3. Deney ve Kontrol Grubunun Madde Bağımlılığı Bilgi Puanlarının Karşılaştırılması (n=1100)

Madde bağımlılığı Bilgi puanı***	Deney (n=550)	Kontrol (n=550)	İstatistik
	Ort.±SD	Ort.±SD	
AE'den önce	10.8±3.22	10.9±3.57	t*=0.638 p>0.005
AE'den sonra	13.82±2.76	9.55±3.67	t**=21.792 p<0.01
	t**=17.575 p<0.01	t**=7.008 p<0.01	

*t testi; **bağımlı gruplarda t testi; *** En az-en çok=0-20 puan

Tablo 4. Deney ve Kontrol Grubunun Bağımlılıktan Korunmada Öz-Yeterlik Puanlarının Karşılaştırılması(n=1100)

Alt boyutlar	Deney	Kontrol	İstatistik
	Ort. ±SD	Ort. ±SD	
Uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma	4.20±0.80	4.29±0.78	
Öntest	4.28±0.73	4.15±0.93	t=1.738 p>0.05
Sontest	t=1.803 p>0.05	t=2.604 p<0.05	t=2.543 p<0.05
Baskı altında iken uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma			
Öntest	2.57±1.36	3.44±1.53	t=9.941 p<0.01
Sontest	3.70±1.02 t=15.950 p<0.01	3.34±1.42 t=1.210 p>0.05	t=4.760 p<0.01
Uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda yardım arama			
Öntest	3.70±1.08	3.81±1.07	t=1.614 p>0.05
Sontest	4.04±0.91 t=5.607 p<0.01	3.73±1.17 t=1.070 p>0.05	t=4.834 p<0.01
Uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda arkadaşına destek olma			
Öntest	4.28±0.76	4.17±0.83	t=2.142 p<0.05
Sontest	4.40±0.84 t=2.676 p<0.01	4.14±1.04 t=0.501 p>0.05	t=4.540 p<0.01
Madde bağımlılığından korunmada Toplam Öz-Yeterlilik Puanı			
Öntest	88.34±13.63	92.96±15.00	t=5.344 p<0.01
Sontest	95.58±14.20 t=8.950 p<0.01	90.59±18.54 t=2.384 p>0.05	t=8.007 p<0.01

bireysel anlamı, yaşanan güçlükler, programın bireysel katkıları, AEE olmanın diğer katkıları olmak üzere dört tema belirlenmiştir. Görüşmeler sırasında AEE'lerin yüz ifadelerinin oldukça mutlu, görüşmeye istekli oldukları ve keyifli oldukları görüldü. AEE'lerin hemen hepsinin ifadelerinde, seçilmiş olmanın verdiği gurur ve heyecan dikkati çekti.

Tema 1. Akran eğitimine genel bakış

Bu temada AEE'lerin hepsi bu programın hem eğlenceli hem de kendileri için çok eğitici olduğunu ifade etti. Programa başlarken hissettikleri endişenin yerini kendine olan güvenlerinin aldığını belirttiler.

Eğitim boyunca çok eğlendim. İlk kez stres yapmadan bir şeyler öğrendim (kız öğrenci).

Önceleri ben bunları yapamam dedim. Ama her gün biraz daha eğlendim ve kendime güvenim arttı, bunları arkadaşlarımla paylaşmalıyım dedim (kız öğrenci).

Tema 2. Yaşanılan güçlükler

AEE'lerin programda yaşadıkları güçlüklerin genellikle kontrol edemedikleri, yetersiz kaldıkları konularla ilgili olduğu görüldü. Bazı öğrenciler özellikle madde kullanan arkadaşları ile ilgili güçlüklerle baş etmekte zorlandıklarını ifade ettiler.

Eğitim esnasında benim kontrol edemediğim şeyler oldu, arkadaşlarım dinlemediğinde çok sinirlerim bozuldu (erkek öğrenci).

9. sınıflar için çok etkili olduk 10. sınıflarda da belki, ama 11. sınıflar için çok geç kalınmıştı bence...(erkek öğrenci).

Arkadaşlarımız madde kullanımını bırakmak istiyor ama danışmanlığa getirmeye ikna etmem mümkün olmuyor... Çünkü herkesin bu durumu duymasından korkuyor...(erkek öğrenci).

Tema 3. Programın bireysel katkıları

Bu temada her öğrenci program ile birlikte, bağımlılığa başka bir gözle bakmaya başladıklarını, madde kullanan arkadaşlarını anladıklarını, bilinç kazandıklarını ve en önemlisi hem bireysel hem de madde kullanmama konusunda kendine güvenlerinin oldukça arttığını ifade ettiler.

Bağımlılıklar ile kesinlikle çok şey öğrendim, bilmediğim, bilsem de uygulamadığım çok şey varmış, madde kullananlara sinir olurdum ama şimdi onları anlıyorum (kız öğrenci).

Sigara içiyordum hem de çok, şimdi bu konu bitti benim için. Öz güvenim arttı daha ne olsun...(kız öğrenci).

İçime kapanık biriydim, kendime güvenim arttı (erkek öğrenci).

Tema 4. AEE olmanın diğer katkıları

AEE'lerin bazıları kendi ailesi ve sosyal çevresi üzerinde madde kullanımını bırakma konusunda etkili olduklarını bazıları da bu programa katıldıkları için ailelerine verdikleri gururdan oldukça memnun olduklarını ifade ettiler.

Babama örnek oldum, sigarayı bıraktı, belgemi alırken annemin gururu yüzünden okunuyordu (kız öğrenci).

Ailemin bana olan güveni arttı, çevremizden örnek gösteriliyoruz (erkek öğrenci).

AE'lerin Madde Bağımlılığını Önlemede Akran Eğitimi Programı Değerlendirmeleri

Madde Bağımlılığını Önlemede Akran Eğitimi Programına katılan gençler ise, programa katılma ile ilgili genel olarak olumlu geri bildirimlerde bulundular. Özellikle iletişime açık, canlı eğitimcileri daha başarılı buldular. Ayrıca ergenler bağımlılık ile ilgili bazı bilgileri hiç bilmediklerini ilettiler. Bağımlılığa karşı hediye paketi oyununu çok yararlı buldular. Maddelere "hayır deme" konusunda kararlı davranma niyetlerinin arttığını belirttiler. Arkadaşlarını güvenilir ve sıcak buldular, onlardan böyle bir eğitimi dinlemenin konuyu "önyargısız" dinlemelerini sağladığını dile getirdiler. Okullarında daha önce bağımlılık ile ilgili yapılan seminer programlarında sıkıldıklarını, dinlemediklerini ancak burada hem öğrenip hem de eğlendiklerini belirttiler. Madde kullanan ergenler grup içinde kullandıkları maddeleri rahatlıkla dile getirdiler.

Tartışma

"Bağımlılığı Önlemede Akran Eğitimi Programı"nın lise öğrencilerinde bağımlılık ile ilgili bilgi düzeyine ve bağımlılıktan korunmada algıladıkları öz-yeterliğe etkisini değerlendirmek amacıyla yapılan bu çalışmanın sonuçları programın bağımlılıktan korunmada etkili olduğunu göstermektedir. Akran eğitimi uygulaması ile ilgili yapılan araştırmalar bu eğitimin birçok alanda (eğitim, sağlık gibi) ve yaş grubunda etkili sonuçlar verdiğini göstermektedir. Ayrıca (AE), adolesan/gençlerin risk faktörleri ve risk alma davranışlarının olumlu yönde değiştirilmesini sağlayan etkili bir eğitim yöntemi olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte ülkemizde AE uygulaması ile gençlerdeki riskli davranışların önlenmesi ile ilgili çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir.

Çalışmamızda AE deney grubunun 45 gün sonra bağımlılık bilgi puanlarının kontrol grubuna göre anlamlı olarak yüksek bulunması, AE'nin bilgi düzeyinde diğer yöntemlere göre üstün olduğunu gösteren çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Gümüş Doğan ve Ulukol (2010)'un yaptıkları çalışmada da ilköğretim öğrencilerinin sigara kullanımlarının AE uygulaması ile azaltılmasının amaçlandığı çalışmalarında, sigaranın sağlığa zararları konusunda bilgi düzeylerinin arttığı ve bilinçlendikleri görülmüştür.^[28] Bulduk (2009)'un üniversite geçlerinde riskli cinsel davranışları azaltmada akran eğitimi uygulamasında "Sosyal bilişsel HIV bilgi düzeyi, AE'ye katılan gençlerde hem eğitimden sonraki 3. ve 6. aylarda kontrol grubuna göre ve hem de izlem süresince

kendi içinde anlamlı olarak artmıştır.^[11] Layzer ve arkadaşları (2013)'nın lise öğrencilerinde cinsel sağlık sorunlarının önlenmesinde kullandıkları AE'nin bilgi ve olumlu sağlık davranışı geliştirmede etkili olduğunu göstermiştir.^[18] AE'de eğiticinin kendi yaş grubundan ve benzer özelliklerde olması eğitimi alan kişilerde sempati, anlaşılıyor olma duygusu gibi olumlu duygularla bu eğitim türünün etkinliğini arttırmaktadır. Ülkemizde yapılan başka bir çalışmada ise üniversite öğrencilerinde AE ve grup eğitimin Kendi Kendine Meme Muayenesi bilgi, inanç ve meme muayenesine etkisinin incelendiği çalışmada altı ay sonrası ölçümlerde her iki yöntemin de benzer düzeyde etkili olduğu bulunmuştur.^[15]

Son yıllarda Türkiye'de lise öğrencileri arasında madde kullanım yaygınlığının arttığı ifade edilmektedir. Bu nedenle madde kullanımı açısından risk faktörlerinin belirlenmesi ve koruyucu çalışmaların yapılması önem kazanmaktadır.^[4] Bağımlılıktan korunmada ergenin kendine güveni, hayır diyebilme, baskı altında yardım arama özelliklerinin var olması veya geliştirilmesi koruyucu faktörler olarak ele alınmaktadır. Öz-yeterlik de koruyucu faktörlerden biridir. Öz-yeterlilik, bireyin belli bir davranışı başarı ile yapabileceğine ilişkin kendisi hakkındaki yargısı ve inancıdır. Öz-yeterlik inancı [self-efficacy belief], Bandura tarafından "kişilerin bir performansı gerçekleştirebilmek için gerekli olan eylemleri yerine getirebilme ve bu eylemleri organize edebilme kapasiteleri hakkındaki yargıları" olarak tanımlanmıştır.^[33] Bu nedenle öz-yeterlilik bağımlılık önleme programlarında önemli bir değişken olarak ele alınmalıdır. Çalışmamızda deney grubunun (45 gün sonrası) öz-yeterlilik puanlarında anlamlı bir artış sağlaması bağımlılık önleme programlarında AE'nin etkinliğini göstermesi açısından önemli bir bulgudur. Öz yeterlilik alt boyutlarından; baskı altında iken uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma, uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda yardım arama, uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda arkadaşına destek olma alt boyutlarında eğitim öncesi ve sonrası deney grubunun puanlarında artış varken, uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır. Bunun nedeni tablo 2'de de görüldüğü gibi eğitim grubunun kontrol grubuna göre daha fazla madde kullanıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Ülkemizde lise gençleriyle yapılmış bağımlılık önleme amaçlı bir AE programına rastlanmamıştır. Ancak AE'nin gençlerde algılanan öz etkililik üzerine etkisi ile yapılmış çalışmalar dikkat çekmektedir. Bulduk (2009), AE uygulamasına katılan üniversite gençlerinin algıladıkları öz-yeterlilik düzeyini kontrol grubuna göre yüksek bulmuştur.^[11] Benzer şekilde Kanada'da lise öğrencilerinde yapılan bir çalışmada, AE'ye katılan öğrencilerin cinsel ilişkiyi erteleme ile ilgili öz-yeterlilikleri, programdan sonraki izlemlerde (dokuz aylık) anlamlı şekilde artmıştır.^[29] Başka bir çalışmada

ise AE programına katılan gençlerin algıladığı öz-yeterlik düzeyinin katılmayanlara göre 2.4 kat daha yüksek olduğunu bildirmiştir.^[30] AE'nin deney gruplarında daha uzun süreli takiple sonuçların değerlendirildiği çalışmaların olması, günlük yaşantısına etkisinin değerlendirilmesi açısından önemli olacağı düşünülmektedir.

Çalışmamızda akran eğitimcilerin, eğitimin kendilerine kazandırdıkları ile ilgili genel yorumları oldukça olumludur. Bu programın kendilerine olan güveni artırdığını, grup önünde konuşma ve sunum yapma deneyimi kazandıklarını, madde kullanan arkadaşlarını anlamaya başladıklarını ve programın gerekli olduğuna inandıklarını belirtmişlerdir. Bu açıdan da bakıldığında AE programının öğrencilerin kendilerine olan güvenini kazandırması, motivasyonlarını arttırması, akran ilişkilerinin geliştirilmesi açılarından oldukça katkısı olduğu görülmektedir. Akran eğitiminden en karlı kendilerinin çıktığını belirtmişlerdir. AE'lerin uygulamadan daha kazanımlı olarak ayrılmaları "yardım etmenin temel prensibi" olarak adlandırılmaktadır.^[31,32] Bu öğrenciler akran eğitimi sırasında edinmiş olduğu bilgi ve becerileri günlük yaşantılarına aktarabilmekte ve hayat boyu bu becerileri kullanabilmektedir. AE uygulamasında akran eğitimcilerinin diğerlerine model olma çabası da (sosyal öğrenme prensibi ile) önemli bir kazanımdır.^[33]

Sonuç ve Öneriler

Bağımlılığı önlemede akran eğitimi projesi sonunda elde edilen bulgular doğrultusunda, ergenlik dönemindeki gençlerde bağımlılığı azaltma stratejisi olarak akran eğitiminin etkili bir yöntem olduğu söylenebilir. Bu sonuçlar doğrultusunda;

- Bağımlılığı önlemede akran eğitimi programının bir model haline dönüştürülerek okul temelli önleme programı olarak yaygınlaştırılması önerilmektedir.

- Akran eğitimi ile ilgili yapılacak çalışmalarda gönüllülük esas alınmış, eğitimi istemeyen kişi/kişiler çalışma dışı bırakılmıştır. Bu durum madde kullanımı olan ya da kullanım riski yüksek olan öğrencilere ulaşmamızı engellemiş olabilir. Bundan sonra yapılacak olan çalışmalarda eğitim almak istemeyen grup için eğitim dışı aktiviteler ile bilgilendirme planlanabilir.

- Akran eğitimi çalışmalarında akran eğitimcilerin 11. sınıflardan olmasının etkili olduğu, eğitim verilecek grubun ise; daha genç gruptan olması gerektiği, hatta ilköğretim 8. sınıftan başlanmasının önleme çalışmaları için daha uygun olacağı önerilmektedir.

- Akran eğitimi programının etkililiğini değerlendirebilmek için daha uzun süre izlemli çalışmalar gerekmektedir.

Bundan sonra akranlar ile ilgili yapılacak olan çalışmalarda madde deneyimi olan öğrencilere destek olmak için akran

danışmanlığı sistemini de içeren çok boyutlu bir çalışma planı yapılması önerilmektedir.

Teşekkür

Çalışmanın oluşturulması ve yürütülmesine destek veren Dilek Kar (Rehberlik ve araştırma Merkezi Müdürü) ve Okan Kaplan'a (Düzce İl Emniyet Müdürlüğü Narkotik Başkomiseri), çalışmanın verilerinin toplanmasına katkıda bulunan Ahmet Ocak'a (Düzce Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi Müdür Yardımcısı), Murat Kızılcıoğlu'na (Düzce Anadolu Lisesi Müdür Yardımcısı) ve Ayşegül Ünver Genç'e (Düzce Kız Teknik ve Meslek Lisesi Müdür Yardımcısı) teşekkür ederiz.

Kaynaklar

1. Ögel K, Tamar D, Evren C, Çakmak D. Tobacco, Alcohol and Drug Use Among High School Students. *Türk Psikiyatri Dergisi* 2001;12:47-52.
2. Ögel K, Uguz Ş, Sır A, Yenilmez Ç, et al. Cannabis Use Prevalence Among Primary and Secondary School Children in Turkey. *Bağımlılık Dergisi* 2003;4:15-9.
3. Ögel K, Çorapçıoğlu A, Sır A, Tamar M, et al. Tobacco, alcohol and substance use prevalence among elementary and secondary school students in nine cities of Turkey. *Türk Psikiyatri Dergisi* 2004;15:112-8.
4. Erdem G, Eke CY, Ögel K, Taner S. Peer Characteristics and Substance Use Among High School Students. *Bağımlılık Dergisi* 2006;7:111-6.
5. van den Bree MB, Pickworth WB. Risk factors predicting changes in marijuana involvement in teenagers. *Arch Gen Psychiatry* 2005;62:311-9.
6. Svensson R. Risk factors for different dimensions of adolescent drug use. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse* 2000;9:67-90.
7. Springer JF, Sale E, Hermann J, Sambrano S, et al. Characteristics of effective substance abuse prevention programs for high risk youth. *J Prim Prev* 2004;25:171-219.
8. Tot S, Yazici K, Yazici A, Metin O, et al. Psychosocial correlates of substance use among adolescents in Mersin, Turkey. *Public Health* 2004;118:588-93.
9. Alikaşifoğlu M, Ercan O. Ergende riskli davranışlar. *Türk Pediyatri Arşivi* 2009;44:1-6.
10. Taşçı E, Ünsal Atan Ş, Durmaz N, et al. Status of substance abuse in girls trade high school students. *Bağımlılık Dergisi* 2005;6:122-8.
11. Bulduk S. Gençlerde okula dayalı akran eğitimi deneylerinin HIV-AIDS risk davranışlarını azaltma üzerine etkisi. Doktora tezi. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2009, İstanbul.
12. Stacic S, Zielony R, Bodiroza A, Kimzeke G. Peer education within a frame of theories and models of behaviour change. In: WHO and UNFPA. Does peer education work in Europe? *Entre Nous, The European Magazine for Sexual and Reproductive Health*. 2003; 56:4-6.
13. McDonald J, Roche AM. Peer education: from evidence to practice. An alcohol and other drugs primer. South Australia, Adelaide: National Centre for Education and Training on Addiction, 2003.
14. Akran Eğitimi: Eğitimi Rehberi (AER). BM-Avrupa ve Orta Asya Bölgesi "Genç İnsanların Sağlığının Geliştirilmesi ve Korunması" Kuruluşları Arası Grubu Akran Eğitimi Alt Komitesi, (Çev.: Dr. Özge Karadağ). Y-PEER, UNFPA, Semih Ofset; 2004, Ankara.
15. Karayurt O, Dicle A, Tuna Malak A. Effects of Peer and Group Education on Knowledge, Beliefs and Breast Self-Examination Practice among University Students in Turkey. *Turk J MedSci* 2009;39:59-66.
16. Aslan D, Şahin A. Sigara ile mücadele konusunda yapılmış bir çalışmada kullanılan akran danışmanlığı yöntemi ile ilgili kısa bir rapor. *Hacettepe Toplum Hekimliği Bülteni* 2003;24:11-12.
17. Carty L, Rosenbaum JN, Rajacich D, Lafreniere K. Non-smoking youth through peer group counseling. *Guidance&Counseling* 2000;16:32-39.

18. Layzer C, Rosapep L, Barr S. A peer education program: delivering highly reliable sexual health promotion messages in schools. *J Adolesc Health* 2014;54(3 Suppl):70-7.
19. Ebreo A, Feist-Price S, Siewe Y, Zimmerman RS. Effects of peer education on the peer educators in a school-based HIV prevention program: where should peer education research go from here? *Health Educ Behav* 2002;29:411-23.
20. Miller AN, Mutungi M, Facchini E, Barasa B, et al. An outcome assessment of an ABC-based HIV peer education intervention among Kenyan university students. *J Health Commun* 2008;13:345-56.
21. Mellanby AR, Rees JB, Tripp JH. Peer-led and adult-led school health education: a critical review of available comparative research. *Health Educ Res* 2000;15:533-45.
22. Mahat G, Scoloveno MA, De Leon T, Frenkel J. Preliminary evidence of an adolescent HIV/AIDS peer education program. *J Pediatr Nurs* 2008;23:358-63.
23. Ozcebe H, Akin L, Aslan D. A peer education example on HIV/AIDS at a high school in Ankara. *Turk J Pediatr* 2004;46:54-9.
24. Ergene T, Cok F, Tümer A, Unal S. A controlled-study of preventive effects of peer education and single-session lectures on HIV/AIDS knowledge and attitudes among university students in Turkey. *AIDS Educ Prev* 2005;17:268-78.
25. Kırmızıtoprak, E. Gençlerin cinsel yolla bulaşan hastalıklar ve güvenli cinsel yaşam konusunda bilgi ve davranışlarına akran eğitiminin etkisi. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2007.
26. Yıldırım, İ. Bireyi Tanıma Teknikleri. Psikolojik Danışma ve Rehberlik. Ed: Can G. 2. Baskı. Ankara: Pegem Yayıncılık 2002:121-68.
27. Williams GJ, Reisberg L. Successful Inclusion: Teaching Social Skills Through Curriculum Integration. *Intervention Scholland Clinic* 2003;38:205-10.
28. Gümüş Doğan D, Ulukol B. Factors Contributing to Smoking and Efficiency of Two Different Education Models Among Adolescents. *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 2010;17:179-85.
29. Bandura A. Social foundation of thought and action: A social cognitive theory. Englewood Cliffs, NJ: PrenticeHall. 1986.
30. Caron F, Godin G, Otis J, Lambert LD. Evaluation of a theoretically based AIDS/STD peer education program on postponing sexual intercourse and on condom use among adolescents attending high school. *Health Educ Res* 2004;19:185-97.
31. Cartagena RG, Veugelers PJ, Kipp W, Magigav K, et al. Effectiveness of an HIV prevention program for secondary school students in Mongolia. *J Adolesc Health* 2006;39:925.e9-16.
32. Shiner M. Defining peer education. *J Adolesc.* 1999 Aug;22:555-66.
33. Taylı A. Okullarda Akran Temelli Programların Uygulanma Süreci, Milli Eğitim, Bahar 2010;186.